

Kars, Sarıkamış ve Oltu'nun Yakın Tarihinden Sayfalar:

MEHMET SUNGUR'UN HATIRALARI-I*

Yazan: Mehmet Sungur Yenigazi
Redaksiyon: Yunus Zeyrek

Takdim

Eski takvimle 1293 (1877-78) yılında cereyan eden ve tarihe Doksan Üç Harbi olarak geçen büyük savaşta Osmanlı Devleti yenilmişti. Savaşın sonra yapılan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ve Berlin Konferansı'nda Kars, Ardahan ve Batum'dan ibaret üç sancak (Elviye-i Selâse), savaş tazminatı olarak Çarlık Rusya'sına bırakılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nda buraların kurtarılması için harekâta başlayan ordumuz, Sarıkamış'a girmiş ve Rus ordusu ric'at kararı almışken bazı talihsizlikler yüzünden muharebe bir felâketle sona ermişti. Rusya'da 1917'te patlak veren Bolşevik İhtilâli, Rus askerinin buralardan çekilmesine sebep olmuşsa da vaziyete Ermenilerin el koyması bölgenin yerli ahalisi için yeni bir felâket olmuştu. Yerli Müslüman ahalinin ileri gelenleri önce Kars'ta teşkilatlanarak Millî Şura Hükûmeti'ni kurmuş, fakat bu hükûmet de İngilizler tarafından yıkılınca tekrar Ermeni yönetimi başlamıştır. Çok kötü günlerin yaşandığı bu dönem, 30 Ekim 1920'de Kars'ın Ermeni kuvvetlerinden temizlenmesiyle sona ermiştir. Aşağıda okuyacağınız hatıralar, 1917-1920 yılları arasında bölgede cereyan eden hareketlerin içinde bulunmuş ve Kars Millî Şura Hükûmeti'nde aktif görev almış bir şahıs tarafından kaleme alınmıştır.

1917 tarihinde orta mektebi bitirdim. Kazamız olan **Sarıkamış**'ın **Yolgeçmez** nahiyesine Nahiye Müdürü oldum. Çarlık devrinde üç ay kadar Nahiye Müdürlüğü ettim. Rus İhtilâli çıktı. Çarlık pâymâl oldu. Rus orduları, Erzurum ve Erzincan'dan silâh bırakarak kendi başlarına mevzileri terk ediyor, herkes kendi memleketine çekiliyordu.

Bozgunu ganimet bilen Ermeniler teşkilâtlanıyor ve Rusların çekildiği cepheleleri ele geçiriyorlardı. Rusların yerini, Türkleri olduğu yerden bir adım ileri attırmamak üzere yemin ettirilen Ermeni gönüllüler alıyordu. Ermeniler bununla kalmayarak Rusların çekildikleri ve terk ettiği topraklarda mülkî idareyi ele alıyor, vilâyetlere vali ve kaymakamlar tayin ediyordu. Hatta Kars, Sarıkamış ve Oltu havalisini resmen Ermenistan ilân ettiler. Erzurum ve İrevan¹ payitaht olmak üzere 18'den 60 yaşına kadar bütün Ermenileri Ermenistan'ın muhafazasına davet ediyorlardı. Ruslardan kalan bütün silâh, cephane ve askerî depoları, yiyecek erzak ambarlarını ele geçirdiler. Milyonlara malik silâh depoları, cephane ve erzak ambarlarını tamamen zapt ettiler ve Ermeni süngüleri taktılar.

Askerî depoları terk eden Ruslar, "Biz gidiyoruz. Bizim bıraktığımız hazineleri yalnız Ermenilere terk etmiyoruz; bunlardan her millet istifade etsin. Bırakmış

olduğumuz dünyalar dolusu cephane, silâh depoları ve erzak ambarlarından yalnız Ermeniler değil bu topraklarda yaşayan her millet istifade etmelidir." diyorlardı. Buralardan çekilen Rus ve Bolşevik elebaşları, alenen sokaklarda ve resmî dairelerde Müslüman ahaliye, Rum ve Malakanlara da ilân ettiler.

Elleri koynunda uyuşup kalmış vatanseverler, her kazadan birbiriyle mektupla haberleşiyor ve görüşmeler yapıyorlardı. O vakit **Kars**'ta bulunan **Bakü Müslüman Cemiyeti** Reisi **Alihan Kante-mir, Genceli** Şah İsmail Nazar Ali gibi şahıslar da işe karıştılar. Bir İslâm Komitesi teşekkül ettirmek için kazaların ileri gelenlerini Kars'a davet ettiler. Her kazada bulunan Bakü Cemiyeti Hayriye temsilcilerini de Kars'a çağırdılar. Kars vilâyetinin her tarafına mektuplar yazdılar. Böylece hem halkı uyandırıyor ve hem de millî hak ve hukukun temini için teşkilâtlanmanın zarureti anlatıyorlardı. Evvelâ İslâm Cemiyeti Reisi seçmek gerekiyordu. Bunun için de her kazadan beş kişinin gelmesi teklif ediliyordu.

Durum çok nazikti. Çünkü hemen her kazada bütün silâh ve mühimmatla askerî ve mülkî idare Ermeniler tarafından ele geçirilmişti. Artık İslâmların işi çok çetindi. Az önce de bahsettiğimiz gibi memleketimiz *Ermenistan* olarak ilân edilmişti ve cephelelerde Rusların yerini Ermeniler almıştı. Hâl böyle olunca vatan muhafızlığının da Ermenilere ait olduğunu ilân ettiler. Bu hesaba göre onların karşısına kimse çıkıp bir hak iddia edemeyecekti.

* Mehmet Sungur bu notları, merhum Hocamız M. Fahrettin Kırzioğlu'nun istek ve işaretleri doğrultusunda 1944 yılında kendi el yazısıyla kaleme almıştır. Birçok eski sözlerle imlâ ve ifade bozuklukları bulunan bu notlar, özüne hâlel getirmemek kaydıyla tarafımızdan yeniden yazılmıştır. Y. Z.

1 İrevan, esas adı Revan ve bugün Erivan olarak anılan şehirdir.

Alihan Kantemir (Küzye Osetya, 1886 - Münih, 1963):
Çarlık zamanında Kars Valiliği yapmış ve Mavera-yı Kafkas
Parlamentosunda Kars Mebusu olmuştur.

Diğer taraftan Ermeniler, yerli İslâm Cemiyeti'nin teşekkül edilmekte olduğunu biliyorlar fakat ciddiye almıyorlardı. Nasıl olsa başa çıkaramazlar diyorlardı. Bu düşüncelerini açıkça söylüyor hatta çok emin ve heyecanlı yazılarla kaza ve nahiye halkın bildiriyor ve tehdit ediyorlardı.

Vatansever birçok arkadaştan her tehlikeyi göze alan 150 kişi Kars'ta Müslüman Cemiyeti'nde toplandı. İlk önce vilâyette bulunan İslâmlar namına söz söylemeye salâhiyetli bir zatın reis, birinin de muavin olarak seçilmesine başlandı. Reisliğe **Alihan Kantemir**, muavinliğe de **Rıza Karaşar** Beyler seçildi. Mazbataları hazırlandı ve Kars'ın 1917 senesi askerî ve mülkî komutanı Jamoyef ismindeki Ermeni'ye takdim edildi. Bu mazbatayla, bu şahısların, Müslüman ahalinin hak ve hukukunun talebine memur oldukları bildiriliyordu. Seçilen Reis Müslümanların vekiliydi. Bu mazbatanın kabulü veya reddi haftalarca münakaşa edildi. Sonucu cevapsız kalınca te'kit yazıldı.

Te'kide cevap beklemeden her türlü vazifeyi üzerine alan **Alihan Kantemir**, bizzat Ermeni

Parlamentosu'na giderek orada kendisini takdimle salâhiyetini de izah etti. Mülkî teşkilâtın ekseriyeti teşkil eden kazalarda kaza komiserleriyle nahiye komiserlerinin yerli halktan teşekkül etmesini, her şeyin *Teşkilât-ı Esasiye Kanunu*'na göre yapılmasını istedi. Aksi takdirde Müslüman halkının haklarını arama hakkının baki kalacağını, ortaya çıkan her türlü asayişsizlikten kendilerinin sorumlu olacağını izah etti. Onun bu teşebbüsü Ermenileri rahatsız etti. Aradan hafta geçmeden mazbata tasdik edildi ve Cemiyet de tanındı.

Cemiyet, yeni bir seçimle Kantemir ve Karaşar Beyleri Müslüman halkın milletvekilleri olarak Ermeni Parlamentosu'na gönderdi. Bu hadise Müslüman köylerde büyük bir sevinç ve gayret uyandırdı. Ermeniler artık eskisi gibi tahakküm edemiyorlardı.

Aradan yirmi gün geçmeden Müslüman nüfusun fazla olduğu kazalarda kaymakam ve nahiye teşkilâtlarının yeniden düzenlenmesi kabul edildi. Hemen seçimlere başlandı. Herkes reyini vermek için serbestti. Bu seçimlere nezaret etmek üzere Müslümanlardan Karaşar Bey tayin edildi. Kazalarda hemen seçimler başladı. Fazla rey alan Müslümanlardan tayin edildi. *Kaymakam* ismi *kaza komiseri* diye anılırdı. Kağızman'a Murat Bey, Çıldır'a Kubati Bekir Bey, Hamamlı Sarıkamış kazasına Hasan Bey seçildi ve tayin edildi. Bunlar hemen vazifeleri başına geçtiler. Gayemiz Müslüman halka kuvvetli ve sarsılmaz bir iman aşısı yapmaktı. Hepimiz bir gaye üzerine çalışıyorduk. Yılmadan ve korkmadan hatta ölmeyi de göze alarak Ermenilere ezilmeden çalışmaya gayret ediyorduk. Bu arada aramızda cereyan eden mahrem görüşmelerden ve çıkan sonuçlardan halkı haberdar ediyorduk.

Bu müşterek çalışmalarda, Ermenilerde olduğu gibi kendilerini muhafaza etmesi için Müslüman köylerine de en az otuz silâh verilmesini teklif ettik. Bu teklifimizi de kabul ettirdik. Silâh verilmeyle başlandı. Diğer taraftan Rusların elindeki bir silâh, 500 cephaneye ile 8 manat/5 lira kıymetle serbestçe alınabiliyordu. Millet bütün elindeki malını vererek Kars ve Kars'a bağlı bütün köyler, her erkek başına bir beşli silâhı ile 500 cephaneye alması tamim ve temin edildi. Böylece Müslümanların da silâhla gezip dolaşması ve vilâyete silâhla gidip gelmesi serbest oldu.

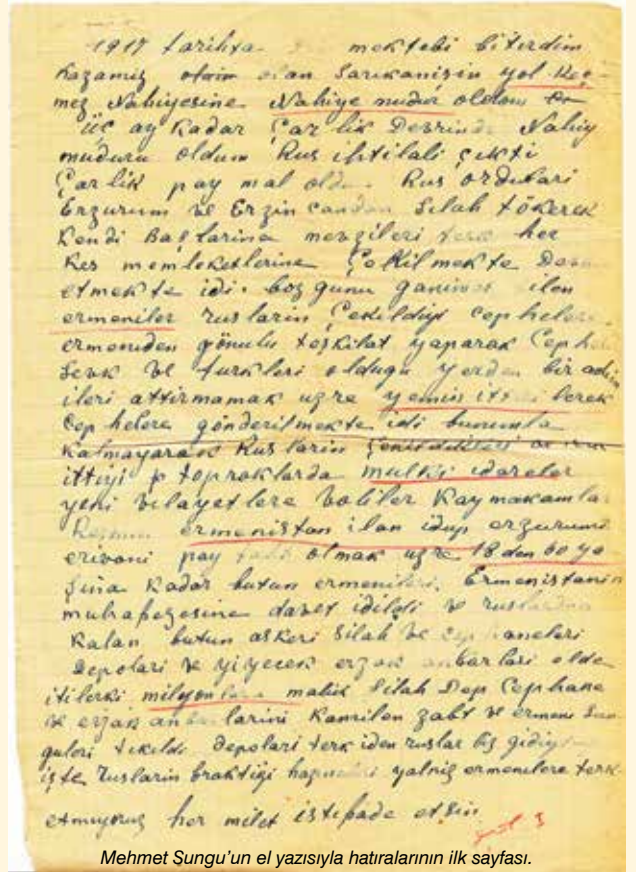
Vilâyetin bütün kazalarına Müslüman kaymakamlar tayin edildi. Bu kaymakamlar, her türlü fedakârlığın yapılmasını, icap ederse Ermenilere karşı koyarak haklarını müdafaa etmesinin şeklini Müslüman ahaliye anlatıyorlardı. Gayelerinin,

fikirlerinin ve vazifelerinin ne olduğu da Müslümanlara tebliğ edildi. Tabii ki herkes bu vazifeyi bir vatan borcu olarak gördü. Çalışmadan, ölmekten korkmamayı, canla başla her türlü felâketin önüne geçmeyi bir vazife olarak kabul ettiler.

Bu çalışmalar devam ederken Ermeniler Müslüman kesimden hiç beklemedikleri, ummadıkları ve başaramayacaklarını zannettikleri işleri görünce kuşkulanmaya başladılar. Geçimsizlik ve gerginlikler ortaya çıkmaya başladı. Hiç olmamış hadiseler Müslümanlara yıkılıyordu. Ermeniler ikide bir Kars Parlamentosu'na şikâyetler getiriyorlardı. Parlamento'nun İkinci Reisi **Alihan Kantemir**'le **Rıza Karaşar**, bizi müdafaa ediyorlar, haksız isnat ve şikâyetleri sonuçsuz bırakıyorlardı. Bu şikâyetlerden bir şey çıkmayınca kazalarda her Müslüman kaymakama Ermeni ve Rumlardan birer muavin tayin edilmesini istediler. Bu münakaşalar Parlamento'da büyük çığır açtı. Bütün Kars vilâyetinin halkı çağrıldı ve yine ekseriyeti Müslümanlar kazandı. İkinci teklifi de yürütemediler. Bu durum Ermenilere çok tesir etti. Bir iki ay kadar sükûnetle hareket ettilerse de azar azar hainlikleri göze çarpmaya başladı. Bir gün, "Hükûmet içinde hükûmet olmaz!" derken başka bir gün, "Hepiniz silâhı teslim edeceksiniz!" diyorlardı. Halk arasında da propaganda yapıyorlar ve şöyle diyorlardı: "Şimdilik karşımızdaki düşmanla uğraşıyoruz. Hele Türklerden intikamımızı alalım! Onları oldukları yerden bir adım dahi ileri attırmamak için çalışıyoruz. Türkiye'nin yarısını alıp Ermenistan yaptık. Türkiye hükûmeti artık Ermenistan'a karşı başkaldıramaz. Harp edecek vaziyeti ve askerî kuvveti de yoktur. Zaten Türkiye tamamen işgal altındadır."

Ermeniler bu sözlerle halkın manevî kuvvetini kırarak herkesin kendilerine tâbi olmasını istiyorlardı. Ama halkımız bunu anlamayacak kadar saf değildi. Şimdi her Türk, vatan, din, millet ve hükûmetin ne olduğunu Ermeni'den daha fazla anlamamış değildi. Çünkü dünya kurulalı beri İslâm hükûmetinin yaşamakta olduğunu ve dünyaya ferman okuduğunu halkın yüzde yetmiş pek âlâ bilirdi.

Üç günlük bir Ermeni'nin Türk'ten toprak alıp hükûmet olamayacağına %90'ımız iman etmişti. Ermeni propagandasına hiç de ehemmiyet vermiyorduk. Çünkü iş başına geçen arkadaşlar, şahsî menfaatleri için değil büyük bir emel için çalışıyorlardı. Aramızda mahremane görüştüğümüz gaye ve hepimizin emeli, her ne pahasına olursa olsun ana vatana kavuşmaktı. Artık kazalarda çalışan her arkadaş kafasını koltuğuna alarak çalışacaktı. Hepimiz seve seve üzerimize aldığımız va-

Mehmet Sungu'nun el yazısıyla hatıralarının ilk sayfası.

zifeleri çok gürültülü çarpışmalardan yılmayarak çalıştık.

Üç ay kadar devam ettik. Bir taraftan da Ermeniler artık tam teşkilâtlarını tamam ettiler. Bize göre kuvvetleri çoktu. Çünkü orduları, tümenleri vardı. Bizim ise her kazada aşıkâr olarak yüzer adam gönüllü süvariden ibaret jandarmamız vardı. Bu, Ermeni kuvvetine karşı bir hiçti! Vilayete bağlı 17 kaza kaymakamından 12'si Türk, diğerleri Ermeni veya Rum'du. Bu kazalarda çalışan ve yukarıda isimleri geçen arkadaşlarla vilâyette oturan Alihan Kantemir ve Rıza Karaşar'ın sıkı el birliği sayesinde biz de çalıştık ve kendimize göre canlanmaya başladık.

Bu sıralarda en zayıf durumda olan Ermenilerin elindeki Oltu Mutasarrıflığıydı. Orada yalnız başına kalan yine **Genceli İsmail Bey**'di. Bütün askerî ve mülkî teşkilâtı olduğu gibi Ermenilerin elindeydi. Türkler dipte köşede kalmıştı. Kars'ın teşkilâtını ve Müslümanların gayretini gören İsmail Bey Oltu'da da çalıştı. Yalnız olduğundan işi akim kaldı. İsmail Bey, Kars hükûmeti nezdinde çaba göstererek Oltu'ya yardım ve idareyi kurmak için adamlar istedi.

Bunun üzerine Sarıkamış'ta bulunduğum sırada 17 Eylül 1917'de Kars'a çağırıldım. Hemen ha-

reket ederek makama çıktım. Alihan ve Rıza Beyler beni terfian Oltu'nun **Tavusker** kazasına tayin ettiklerini söylediler. Oraya gidip Oltu'da da aynı şekilde çalışmamı, bu hususta emirlerini tutmamı rica ettiler. Ben de kabul ettim. Hemen o gece Parlamento'ya beraber giderek Ermeni büyüklere olan Parlamento Reisinin de tasdikini istedik. Fakat bana verilen tayin emri tasdik edilmedi. Bu durumda Oltu hükûmeti de tayinimi kabul etmeyecekti. '*Alihan Kantemir tarafından takdim olundum*' emrini alarak bazı talimat ve nasihatlerden sonra tayinim imzalandı.

Her ihtimale karşı beraberimde dört süvari silâhlı İslâm jandarması aldım ve ertesi günü sabahleyin **Bardız** yoluyla Oltu'ya hareket ettim. Geceyi **Göreşkan** köyünde çok eğlenceli geçirdim. Sabahleyin yine konak sahibim olan Âşık **Nihani**'yi de kılavuz olarak aldım, altı kişi olarak yola devam ettik.

Sarıkamış hududunu geçip ilk köye vardık. Burası, 200 hanelik zengin ve kuvvetli bir Ermeni köyü olan Pertus'tu. Köye girdiğimizde ilk göze çarpan şey buranın azgın halkı oldu. Köyün içine dâhil olduğumuzda bizi neredeyse gözleriyle yiyeceklerdi. Nihani'yi tanıdıkları için ona gizlice bizim kim olduğumuzu, nereye ve niçin gittiğimizi soruyorlardı. Ben Rusça ve Ermenice bildiğimden bunların birbirleriyle ne konuştuklarını anlıyordum. Aralarında benim Rus Kazak olduğumu, bazıları da Lezgi olduğumu konuşuyorlardı. Onlarla biraz hasbihal etmeyi düşündüm. Biraz ötede kalmış olan Nihani'yi de yanıma çağırdım. Ermenilere burada konak sahibi olup olmadığını sordum. Yoksa muhtarın kapısını göstermelerini Türkçe teklif ettim ki bunların da müşküleri halolsun, Türk olduğumu anlasınlar.

Orada halkın arasında bulunan muhtar bizi buyurun etti. Muhtarın evinde indik. Bize çay ikram ettiler. Çay içerken Ermenileri tenvire ve ıslaha çalıştım. Kim olduğumu ve ne vazifeyle gittiğimi anlattım. Kaymakam ve jandarma komutanları Oltu'da tam teşkilâtla Ermenilerle birlikte çalışacağımızı söyledim. Bu sözlerim onların maneviyatını sarsıyordu. Zaten ben de onun için böyle konuşuyordum. Bu şekilde çok ciddi bahisler yaptıktan sonra yola çıkmak için müsaade istedik. Atlarımızın çekilmesini emrettim.

Pertus, Oltu'nun en kuvvetli Ermeni köyüydü. Bu köyün 400'den fazla silâhlı kuvveti olduğunu öğrendim. Zaten görünen alâmetlerden de bu anlaşıyordu. Bizim kalmamızı arzu ettiklerini hatta gece kalmamızı ısrar ettiler. Kalamayacağımızı beyan ederek yanımdaki arkadaşlara atları çekmele-

rini istedim. Atlar çekilirken köydeki havanın çok fena olduğunu hissettim. Aralarındaki konuşmalardan bizi Pertus derelerine doldurmak istediklerini anladım. Fakat anlamamazlıktan geldik.

Hayvanlar çekildi, atlara bindik. Güzel bir tertibatla köyden çıktık. Yollarda çok korku da çektik. O günü salimen Oltu'nun *Tecerek* köyüne vardık. Geceyi Sait Bey'in hanesinde geçirdik. Oltu'ya bir saat mesafedeki bu köyü söngün ve halkı da durgun gördük. Çok müteessir olduk. Sabahleyin Oltu'ya hareket ettik.

Oltu'da sokakta serbestçe dolaşan bir Müslüman'a tesadüf edemedim. Ermeniler millî şarkılarla çarşıda zevkle dolaşıyorlardı. Bu manzara sinirime dokundu. Hiçbir yere inmeden yanımdaki arkadaşlara çeki düzen vererek çarşıda birkaç tur attım. Nihayet otele benzer bir kahvenin önünde attan indim. Yanımdaki arkadaşlara sıkı tertibat vererek bir şey soran olursa amirlerinden sorulmasını söyledim. Kahveden içeri girdim. Memurlar ve tüccardan kimseler vardı. Alelusul Rusça bir selâm verdim. Boş bulunan bir sandalyeye oturdum. Garsona kahve emrettim. Bütün kahve halkının nazari dikkatini çektim. Bunlar aralarında kim olduğumu ve ne milletten olduğumu bir türlü anlamadılar. Sormaya da cesaret edemediler. Yalnız garson vasıtasıyla jandarma komutanına haber verilmesi ve çağırılması Ermenice olarak patrona söylendi. Patron beş dakika sonra gelip komutanın geleceğini haber verdi. Bir çay daha içtim.

Beni süzen gözler birden kapıya dikildi. Ben de kapıya baktım. Jandarma komutanı gelmişti. Arkadaşlarımla konuşuyordu. Arkadaşlar, parmakla beni işaret ediyorlardı.

İçeri giren ve yüzbaşı rütbesini taşıyan Gürcü tipinde bir zat, bana doğru gelerek selâm verip yanıma oturdu. Desinler kabilinden hoş beşten sonra kim olduğumu, niçin ve ne vazifeyle geldiğimi sordu. Cevaben emrin üzerimde olmadığını, yarın mutasarrıflıktaki emri görmelerini, şimdi yorgun olduğumdan Oltu'da bulunan milletvekili İsmail Bey'in evini veya dairesini göstermek için beraberinde gelen jandarmadan birisinin bizimle gönderilmesini rica ettim. Benim Türk olduğumu hemen anladı. Kendisinin gelmek istediğini söyledi. Kahveden beraber çıktık. Yolda Gürcü olduğunu ve her türlü yardımı yapacağını vadetti.

İsmail Bey'in hanesine gittik. Bizi gören İsmail Bey, çok sevindi. Arkadaşları yerleştirdi. O gece tanıştık, jandarma komutanı da rica etti, beraberce eğlendik. Niçin geldiğimi anlattım. Emri verdim,

çok sevindi. Komutana yarın mutasarrıflığa beraber gitmek için sabahleyin gelmesini rica ettik. Sabahleyin geldi. Çaydan sonra beraber gittik. Kendimizi takdim ettik. Bir saat kadar bizi yanında alıkoyan mutasarrıf, bizim nasıl çalışacağımızı söyledi. Talimat verdi. Ayrılacağım zaman, uzun yol geldiğimi ve yorgun olduğumu söyleyerek üç gün Oltu'da kalmak için müsaade istedim; güçlüklerle verdi. Maksadım Oltu'da cansız kalan vaziyeti anlamak, İsmail Bey'le görüşüp Kars'tan aldığım talimatı ona vermek ve bu arada lâzım gelen işleri görmektir.

Bu üç gün zarfında anladım ki Oltu'da bütün askerî ve mülkî idare olduğu gibi Ermenilerin elindedir ve bir tek Müslüman'a vazife verilmemiştir. Yalnız şimdi benim tayin edildiğim **Tavusker/ Olur**'a bir Müslüman kaymakamı olarak Hüseyin Bey isminde bir zatı tayin etmişler. Olur'daki Ermeniler ve orada bulunan kaymakam bunu kabul etmemiş, gerisin geri Oltu'ya göndermişler.

Yine bu üç gün içerisinde Oltu'da Ermenilerin şumarık gezmeleri dikkatimizi çekti. Oltu, vilâyet ve diğer kazalara nispeten adeta tam Ermenistan sayılabilecek bir durumdaydı. Çünkü Ruslar Oltu'yu terk edip çekildikten sonra bütün erzak ambarları, silâh ve cephaneye depolarına Ermeniler vaziyet etmişti. Hatta bir tabur Ermeni askeri de kışlaları işgal etmişti. Burada sanki Ermeni'den başka kimse yoktu.

Oltu'daki Müslümanlar çok biçimsiz bir vaziyet karşısında kalmışlardı. Burada **Ahmet Bey, Şakiroğlu Ziya Bey, Asker Bey** gibi ileri gelenlerle görüştük. Ahmet Bey, cesur ve çok milletperver biriydi. Bunlar ümitsiz bir vaziyette çalışmaya koyuldular. İsmail Bey'le bunlara cesaret verdik ve bütün gayelerimizi anlattıktan sonra memuriyet yerim olan Olur'a gitmek üzere ayrıldım.

Birçok müşkilâtla 40 süvari jandarması bulunan kaymakamla müşerref olduk. Ertesi günü hemen kaymakama emir vererek dört saat zarfında dairenin ve bütün demirbaş eşyanın teslimini istedim. Diğer taraftan da jandarma komutanını çağırıp kaymakam olduğumu ve eski kaymakamın artık bir sivil kadar hükmü olmadığını, aksi takdirde kanunî muamelenin tatbik edileceğini emrettim. Böyle anî ve cesur hareketim karşısında neye uğradığını şaşırان kaymakam, hemen tahriyat kâtibini çağırarak, *"Bütün kayıtların ve mahrem evrakın listesiyle yerime tayin edilen Mehmet Bey'e teslim edilmek üzere tespit ve teslimini"* istedi. Derhal makamı işgal ettim.

Olur'un, dördü Ermeni, biri Rum ve 59'u tama-

men Türk olmak üzere 64 para köye malik olduğunu öğrendim. Hemen halka tamimler yazdırdım: *"Yeni kaymakamınız Sarıkamış'ın Yenigazi köyünden Hacı Şerif oğlu Mehmet gelmiştir. Her türlü derdinizi dinlemek ve görüşmek arzumdur. Serbest olarak gelebilirsiniz."* tarzında yazılar yazıldı. Kazada işe yarar yerli arkadaşları jandarma vasıtasıyla çağırttım. Kendimi takdim ettim ve onlarla istişareler yaptım. Fakat Müslüman'dan kaymakam olmaz endişesiyle onlarda bir itimatsızlık olduğunu anladım. Bu belirsizlik on gün devam etti. Buranın çok cahil ve koyun gibi halkı olduğunu anladım. Çareyi köy köy gezmekte buldum. Bütün köy halkını karşımıza alıp tanışmak ve tanıtmaktan başka çare yoktu. Kaza merkezini devre dışı bırakmak lüzumunu hissettim.

Bir ay sonra emrim geldi. Artık köylere çıkabildim. Her köyü dolaştım. Müslüman olduğumu anlattım. Her köyde fikrimizi ve gayemizi bir bir anlattım. Çok nezih ve misafirperver olduklarını, ancak bu halkı tenvir etmenin de çok güç olduğunu anladım. Yılmadan çalışmalıydım. Bunlara her türlü kolaylığı göstererek halkçılık ve milliyetçilik aşısı yapmaya çalıştım.

Dört ay zarfında Olur ve Oltu'nun ileri gelen beyleri ve ağalarını çalışmaya davet ettik. Müşterek can ve başla çalışacağımızı temin ettik. Her nahiye halkından halk arasında sözü geçenleri, gizli teşkilâtlara, gönüllü atlı ve piyade yazmaya başladılar. **Kosor**'dan İzzet Bey ve biraderi Tevfik Bey, Örtülü köyünden Molla Bilâl Efendi, yeğeni Hüseyin Efendi, **Bardız** nahiyesinden Daştan Efendi, Dagır köyünden Havut Efendi, Oltu'dan Ziya Bey, Ahmet, Şakiroğlu Asker Bey. Bunlar atlı başı olarak tayin edildiler. Merkezi Oltu'da, sevk ve idaresi Oltu'da bulunan İsmail Bey, Çıldırli Doktor Esat Bey, Yenigazili Mehmet Bey, Ahmet Bey, bu atlıları idare memurları olarak tespit edildi.

Vazife alan arkadaşlar, gittikleri yerlerde vazifelerini hakkıyla yapmaya başladılar. Artık Oltu'yla ilgili sağlıklı bilgiler alınıyor, her üç günde bir mevcutlar hakkında raporlar ve lâzım gelen emirler geliyordu. Teşkilât hakkında Kars'la da haberleşiyorduk. Maneviyatımız günden güne yükseliyordu. Mevcudumuz tahminden çok fazlalaştı. Yalnız silâhın olmadığı ve istenilen silâh miktarını satın almak için elimizde yeterli para yoktu. Gelen raporlardan 5,000'den fazla silâh ve cephaneye ihtiyaç olduğu anlaşıldı. İdare heyetimiz, bu sıkışık durum karşısında yukarıda isimleri geçen beyleri davet ederek bu işin halli ve binlerce vatandaşın silâhlanması için eldeki 5,000 kişilik kuvvetle Oltu'yu basarak Ermenilerin elin-

deki silâhları almaktan başka çare olmadığını anlattı. Bu hareketin hazırlığı için en az on gün daha çalışmamız lâzımdı.

Silâhtan başka noksanımız yoktu ve teşkilâtımız tamamdı. Bu sıralarda Ermenilerin Kağızman, Sarıkamış ve Zarşat kazalarında halka çok hakaretler yaptığını kaza kaymakamlarını öldürdüklerini, her köyde zulümler yaptıklarını işittik. Haberlere bakılırsa bizi de aynı akıbet bekliyordu. Aldığımız haberler sabrımızı tüketti. Hemen bir kararla bir gece 5,000 süvari ve piyade kuvvetimizi toplama-ya ve hemen Oltu'yu basmaya karar verdik.

İki gün zarfında arkadaşlar arasında muntika taksimi yapıldı. Kosor, Örtülü, Bardız, Tavusker kuvvetleri şafakla birlikte Oltu'yu muhasara etmeye karar verdik. Gece gündüz her taraftan raporlar geliyordu. Bütün kuvvetler emre amade olduğunu ve bu iş tehir edilirse bundan Ermenilerin haberdar olacağı, istenilen günde herkesin yerinde mevcut olup silâhı olan ilk safta, olmayanlar omuzlarına birer sırk ağaç, değnek alarak kütle halinde Oltu'nun yakın tepelerinde hazır bulunmaları için tekrar emir verildi. 5,000 kişilik kuvvetimizin 200'ü silâhlıydı. Verilen emirle gösterilen mevkilere gelindi.

Verilen işaret üzerine İzzet Bey, Tevfik Bey, Molla Bilâl, Daştan Efendi, Tecerek'ten Oltu'ya 100'ü tüfekli 500 mevcutla, Tavusker'den gelen 50'si silâhlı 200 atlı, diğer kuvvetleri tepelere dike-rek Deliklidaş mevkiinden şafakla Allah Allah sedalarıyla Ermeniler yatarken Oltu'ya dâhil olduk. Silâh patlamadan asker kışlasının bütün nöbetçile-rini esir ve taburun silâhını teslim aldık. Cephane deposu açıldı. 12,000 tüfek ve kâfi miktar cephane teslim alındı. Dağdaki değnekli, sırkklı arkadaşlar da gelerek kâmil silâhlı. Esir alınan Ermeni taburu nöbetçilerimiz tarafından emniyet altına alındı. Böylece serbest olarak kasabaya girildi. Herkes uykudayken teslim alındı. Bütün Ermenilerin elindeki tabanca ve bıçağa varınca alındı. Ondan sonra mutasarrıflık dairesi, jandarma, postane, bütün daireler teslim alındı. Bütün askerî ve mülkî daireler Müslümanların eline geçti.

İdare tamamen ele geçtikten sonra Ermenileri başka yere doldurarak askerî kışlaya da bizim askerimiz yerleşti. Artık Ermeniler ayakta ölmüş, neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Hiç beklemedikleri ve ummadıkları bir vaziyetten müteessirdiler. Tabii bu vaziyet her yerde duyuldu. Kars'tan Parlamento Reisi Ermeni Zamayev ve maiyeti, bizden de Rıza Bey Oltu'ya gelerek vaziyeti ıslâha ve Ermenilerin de müşterek çalışmalarına karar verdiler. Bunu kabul etmemek doğru olamazdı. Çünkü

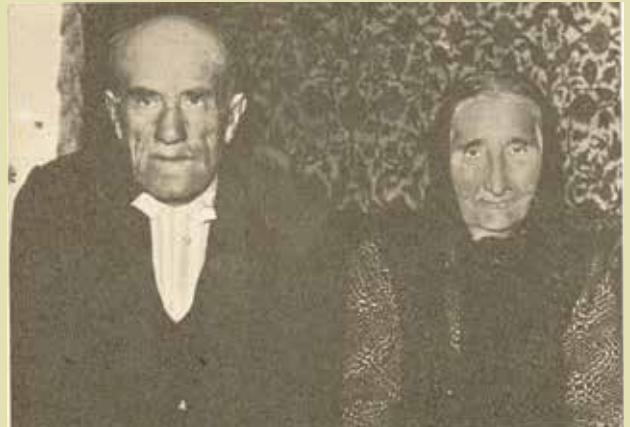
Müslümanların elinde Oltu'dan başka kaza yoktu. Artık üç misli fazla olmak üzere Müslüman kuvvetinin olması, Ermenilerin yalnız bir tabur askerine silâh ve yiyecek verilmesi kabul edildi. Rıza Bey meseleyi bu şekilde hallettiği için bizim tarafa karşı memnuniyet beyan ederek, silâh patlamadan ve kan dökülmeden elde ettiğimiz muvaffakiyeti tebrik ederek Kars'a döndüler.

Devamı var.

Mehmet Sungur

Sarıkamış- Yedikilise/Yenigazi köyünden Bekiroğullarından Hacı Şerif ile Meryem'in oğlu olarak 1306 (1891) yılında dünyaya gelmiştir. Hurugul boyundandır. Dört beş yıl kadar köy medresesinde okudu. Sonra Çatak'ta Rus ilk mektebini bitirdi. 1913'te orta mektebin son sınıfındayken bitirmeden ayrıldı. Birkaç sene ticaretle meşgul oldu. 1914 yılı baharında mahallî seçimler yapılmaktaydı. Selim nahiyesinde Yerli, Türkmen ve Rum köylüleri toplanıp seçime başladılar. Türkmenlerle Kürtler, Rusça bildiğinden ısrarla onu aday gösterdiler ve ona oy verdiler. Çoğunluk Müslüman ahaliden meydana gelmekteydi. Bir yıl nahiye müdürlüğü yaptı. Enver Paşa'nın Sarıkamış taarruzundan sonra Yenigazi köyünün ileri gelenleri Ruslar tarafından Sibirya'ya sürüldü. *Bolşevik İhtilâli* çıkınca Rus kuvvetleri çekilmeye başladı. Onlardan kalan askerî malzeme ve diğer servetler yalnız Hristiyan unsurlara bırakılmayacak, bölge ahalisi arasında taksim edilecekti. Ama öyle olmadı. Bilhassa Ermeniler her şeye el koymaya hatta memlekete sahip olmaya kalkıştılar. İşte o sırada başlayan mücadeleyi Mehmet Sungur'un ağızından öğreniyoruz.

(Kendisiyle ilgili bilgileri, hatıralarıyla birlikte 26 Nisan 1944'te M. Fahrettin Kırzioğlu'na vermiştir).

Mehmet Sungur ve eşi Fatma Hanım. Sungur, 1970 yılında kendisiyle yapılan bir mülâkatta, Fatma Hanım'ın ortaokuldan sınıf arkadaşı bir Ermeni kızı olduğunu ve millî faaliyette onun çok yardımını gördüğünü belirtmiştir. Asıl adı Anitta olan Fatma Hanım'la Mehmet Bey'in nikâhı Sarıkamış'a gelen Tümen Komutanı Yarbay Halid Bey'in huzurunda kıyılmış ve Fatma ismi de onun tarafından verilmiştir. (Hayat Tarih Mecmuası, 1970).